

ДОЛЯ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ЗАКОНІВ ОЙКУМЕНИ

Наталя ОКОЛІТЕНКО

Copyright © 2014
УДК 304.444 : 572.941

Історія сповнена парадоксів. Ранні форми буддизму, наприклад, – це фактично релігія без Бога: ставлячи залежність майбутнього приходу в цей світ від власної поведінки, Гаутама акцентував свободу волі, але ця тенденція завершилась його статуетками не тільки в храмах, а й на гірських ручаях. Христос під час арешту не дозволив оборонити себе мечем, однак заклик Месії гасити зло добром не втримав хрестоносців від потоків крові, пролитих під час походів задля визволення від невірних Гробу Господнього...

Один із засновників науки етнології Лев Гумільов у книжці “Етногенез і біосфера Землі” доходить висновку, що тільки природознавство спроможне висвітлити закономірності історичного процесу, аналіз якого підмінено “численними описами “броунівського руху” в історії як її реального розвитку”. Спробуємо вийти бодай на одну з таких закономірностей.

Закон Миколи Вавілова та Україна

У тридцятих роках минулого століття антрополог Херрліх, провівши великі статистичні обчислення, виявив, що на високогірних плато Тибету живе багато блакитнооких людей, і висловив гіпотезу про те, що це – нащадки аріїв, які осіли серед подоланих племен. Книжка Херрліха “Німець на Гіндукуші” стала біологічним обґрунтуванням гітлерівської політики: великій Німеччині належить поновити володіння етносу, природою поставленого над іншими, а отже, – вперед на схід, слідами героїв скандинавських саг, нащадками яких нібито є арії. Чим це закінчилося – відомо.

Насправді ж колір очей гіндукушців не має ніякого відношення до таємниці існування на Землі племені хліборобів і воїнів, нащадками яких чомусь хочуть бути всі європейські народи, за тим – закон природи, який ще 1924 року відкрив Микола Вавілов. Суть цього закону така.

Властивості всього суцього на планеті, як відомо, записані у спадкових ознаках – генах. Там, де виник якийсь вид, активно утворюються нові його форми, спричинені мутаціями. Корисні для виживання закріплюють умови довкілля, і зміни може успадкувати вже перше покоління. Ті ж гени, у яких за даної ситуації

потреби немає, нікуди не діваються, не “демонтуються”, а переходять у прихований стан – стають рецесивними. Домінантні форми відтісняють їх за межі центру формотворення – на його периферію. Якщо тут місцевість достатню ізольована горами, болотами, степами, лісами, великою водою, то ген, опущений у підтекст загальної Книги Буття, буде доволі часто зустрічатися із собі подібним, унаслідок чого з’явиться нова форма. В цілому ж картина така: у центрі – доміанти, їх оточують організми, які генетично несуть обидві ознаки, хоч зовнішнім виглядом від доміантів не відрізняються, а по периферії ареалу формуються рецесиви.

Як це прикладається до людини, зокрема в тому, що найлегше дослідити – у зовнішньому вигляді? А так, що блондини й брюнети не рівні перед рушійними силами природи: темні очі й темне волосся завжди беруть гору над світлими очима й світлим волоссям. Тому в центрі регіонів, де земля вже давно освоєна й людський рід на ній здолав великий історичний шлях, живуть темнопігментові. А на високогір’ях, де з причини ізольованості молодь найчастіше одружувалася в межах одного селища, закріплюється ген блакитних очей. Ось так і сформувався зовнішній вигляд гіндукушців, яких Херрліх сприйняв за нащадків білявих аріїв. Аналогічне явище спостережено

і серед таджиків, євреїв, баргузинських бурятів та інших у цілому смаглявих народів. Серед усіх трапляються світлопігментовані групи.

Закон Вавілова пояснює, чому скандинави, на відміну від чукчів чи коряків, які живуть на тій самій широті, – біляві. Похмурі скелі Скандинавського півострова були краєм *Ойкумени*, себто населеної частини земної кулі, обживалися вони пізно й тими, хто прийшов з периферії ареалу антропотворення, тобто носіями рецесивних генів, найімовірніше праслов'янськими племенами. Цей же закон підказує, що Ісус Христос – виходець із Галілеї, яку за біблійних часів болота й озера відмежували від Ізраїльської території, мав блакитні очі та світле волосся. Таким він постає з комп'ютерних досліджень Туринської плащаниці, які виконало агентство NASA. Однак не будемо давати простору фантазії, а обмежимося аналізом генетичної ситуації, яку на сьогоднішній день маємо в Україні.

Україна – самісінький центр Європи, і навіть, як-то кажуть, неозброєним оком видно, що крізь нашу землю проходить *процес освітлення людей* – від півдня херсонських степів, де жінки нагадують італійок, через Черкащину, Полтавщину й Київщину – там темне волосся поєднується зі світлою шкірою й м'якими рисами обличчя – до Полісся, краю блакитних чи сірих очей і русявих кіс, що закріпилися за болотами та озерами. Українська темно-волосість на відкритих просторах – вияв того ж закону, за яким і русяві римляни поступилися сучасному населенню Аппенінського півострова: домінантні гени відтіснили рецесивні у місцини з природними перешкодами. З наукового погляду, всілякі розмови про чистоту спадкових ознак, а відтак і генофонду нації, не більше як політичні спекуляції. Експериментальні дані дають підстави вважати, що спадкові ознаки нікуди не діваються і, мабуть, є неодмінною складовою колообігу матерії, енергії й інформації, на якому стоїть наш світ. Чи не тому нації, племена й народи час від часу сходять з історичної арени? Де арії, скіфи, сармати, половці, гуни, їх попередники хунни та всі інші могутні колись народи, що канули на дно історії? Ніде й водночас скрізь, де вони пройшли та залишили свої гени. Речовина спадковості ДНК, – це тигель, де у вогні Вічності переоплавляються народи. І цей процес вочевидь уперто виливається у неповторність національного обличчя. Який у цьому суто біологічний сенс?

Форма вияву загальнолюдської суті

Але ж і справді розмаїття мов, звичаїв, уподобань, розмаїття народів, відмежованих один від одного незримими, проте міцними бар'єрами, ускладнює життя в тому історичному відтинку, який припадає на окрему людську долю. Навіщо це? Чи не застаріле? А може, треба звести всі ментальні вияви до спільного знаменника, здійснивши якусь психологічну операцію на суспільній свідомості чи окремого народу, чи й цілого людства? Такі думки за всіх епох були великою спокусою для тих, хто вважав себе носієм історичної місії. Однак спроби втілити їх у життя чи то кавалерійським наскоком чи еволюційним шляхом (як за Радянського Союзу) незмінно зазнавали поразки. Не вдалося Олександрові Македонському елінізувати Персію ані батоном, ані пряником, Петру I озахіднити Росію; не перетравили маври населення Іберійського півострова, та й слов'янські народи вийшли самобутніми з-під трьохсотлітнього татарського ярма – подібних прикладів можна наводити багато. Бо нація, як і все, пов'язане з життям на нашій планеті, є відкрито незрівноваженою системою і кориться всім законам, притаманним таким системам. Ось зміст найсуттєвішого з них: система тим надійніша, чим більша відмінність між її складовими. Розмаїття племен, народів, націй та етносів – явище того ж порядку, що й неідентичність метеликів, які вилуплюються з однієї яйцекладки, та неповторність квіток, які розпускаються на одному трояндовому кущі... Щоб людство вижило за будь-якої планетної ситуації, кожна нація повинна внести до спільної скарбниці досвід, утілений у культурні, етнічні й побутові здобутки.

Як справедливо пише Богдан Гаврилишин у своїх "Доповідях Римському клубові", Китай вчить усіх обережності на крутих віражах історії, щоб відцентрові сили не розірвали суспільство на окремі групи; Індія – пошуку правди ненасильницькими методами; Японія – вмінню жити за "умов космічного корабля", коли всього обмаль; Англія – максимальної реалізації можливостей особи... Тисячоліттями бредуть своїм неповторним шляхом цигани, й цивілізація не перетравила їх, бо вони для цілого людства беруть досвід виживання за мінімуму матеріальних благ і пошуку придатних для життя місць – на той випадок, коли на Землі станеться ядерна чи якась інша катастрофа. Уніфіковане в основі своїй життя

неповторне на кожному рівні своєї організації, а нація – це форма вияву загальнолюдської суті.

Та постає друге питання: а що ж цю форму творить, якщо спадкові ознаки перебувають у постійному колообігу, якщо, приміром, хунни відроджуються як гуни, кельти і сакси як нинішні англійці, древляни й поляни як українці? Зате деякі інші народи без сліду розчиняються у кіммерійському мороці історії? Чому дуже часто яскравими національними діячами стають люди, генетично далекі від народу, серед якого їм випало жити?

Що творить націю?

Три фактори необхідні, щоб людська спільнота визначилася як нація: *територія, мова й історична пам'ять*. А якщо добре подумати, стає зрозуміло, що другий і третій фактори – похідне від першого, бо мова та історична пам'ять мають народитися десь і з чогось. За дуже невеликим винятком (а виняток у науці правила не спростовує) – народ, котрий втратив свою територію, втрачає й своє національне обличчя або ж змінює його. Ослов'янилися середньовічні тюркські племена булгар, що під ударами Хазарського каганату перебралися за Дунай, – стали болгарами; тільки легенди нагадують баскам про те, що вони – вихідці з Кавказьких гір...

На очах кількох поколінь представники багатьох народів, насамперед – англійці, перебравшись через океан, визначаються як окрема нація – американці, й навіть за фізіологічними характеристиками відрізняються від своїх пращурів. І це природно. “Історія – кордон соціальної форми руху матерії і чотирьох природних. А коли так, то разом із соціосферою і породженою нею техносферою є якась жива сутність, яка знаходиться не стільки навколо людей, скільки в них самих”, – писав Лев Гумільов. Йдеться про *спільність менталітету* – те, що, попри неповторність людських вдач, різнить одну націю від іншої. Формується він тоді, коли людська спільнота стає достатньо чисельною. І це теж одна із фундаментальних властивостей життя на всіх рівнях його організації.

Явище, яке 1994 року дістало назву “*кворум сенсинг*” неминуче дасть потужний поштовх соціології, бо, хоч і відкрите на бактеріях, але стосується всіх рівнів організації живого світу, і людство тут винятку не становить. Суть “чуття кворуму” полягає в тому, що популяція,

сягнувши деякої порогової чисельності, починає діяти як єдине ціле, як *надорганізм*, де воля окремих складових підпорядковується чомусь невідворотному, й воно формує спільну стратегію поведінки. Як засвідчує історичний досвід, у повітрі, що ним дихає соціум, то спалахують безглузді війни типу хрестових походів чи колотнечі між протестантами й католиками, то зависає “бацила фашизму”, то бродить “привид комунізму” з неодмінним переходом у тоталітаризм...

Відтак спробуймо віднайти чинники, які визначають незворушність і внутрішню силу скандинава, безпосередність італійця, філософічність та дитинну довірливість українця, організованість німця. Чому в межах однієї нації існують групи, що відрізняються між собою вдачею та культурою, як от наші гуцули та бойки? Чого нас учить поведінка “чорнобильських самоселів?”. Що таке ностальгія і чому від неї вмирають?

Аби відповісти на ці запитання та багато їм подібних, треба зрозуміти, який чинник об'єднує в єдине ціле розмаїття життєвих виявів. “Космічне випромінювання, що йде від усіх небесних тіл, охоплює всю біосферу, проймає всю і все в ній. Біосферу не можна осягнути в явищах, які на ній відбуваються, якщо буде упущено цей її зв'язок з будовою цілого космічного механізму, що виступає різко”, – писав Володимир Вернадський. Сучасна наука дає багато підстав вважати, що інформація в нашому світі передається за допомогою слабкоенергетичних електромагнітних випромінювань. Утворюються вони скрізь, зокрема й біля поверхні нашої планети, зумовлені процесами взаємодії різних факторів – насамперед з магнітосферною плазмою. Таємницю формування *національного обличчя* слід шукати в характері географічного рельєфу, що найочевидніше відбивається в ритміці *народного танку*. Вітер на березі моря, серед гір, голих чи порослих лісом, вітер у степу – цей “шепіт небесних тіл, перекладений на мову географії” – визначив неповторний малюнок сиртаки, гопака чи фанданго. Це – найпростіший спосіб *самовираження нації*, що постійно перебуває в стані самоорганізації. Проблема власної території – проблема самозбереження надії, тимто на боротьбу за неї народ піднімався й тоді, коли його зраджував уряд.

Принагідне зауважимо, що частотні характеристики електромагнітних полів, що в природі є носіями інформації, близькі до ритмічних характеристик музичних творів, а

отже митці неусвідомлено керуються ритмами власних емоційних процесів, на які накладаються космічні сигнали. Мабуть, це і є та причина, чому по-справжньому великий національний творець може сформуватися тільки на своїй землі, де “космічна підказка” знаходить глибинний резонанс у процесах людського мозку.

Якщо так, то у запису спадкової інформації неодмінно мають бути “національні маркери”. Останніми роками у світі здійснюється грандіозна програма “Геном людини”, де один за одним розшифровуються “нуклеотидні пари” – літери “мови життя”, якими записане все суще, і навіть побіжний аналіз здобутих даних засвідчив, що, наприклад, чуваша можна відрізнити від татарина, а баварця від австрійця. А за системою “білків самості” – причини відторгнення чужорідної тканини при хірургічних операціях – можна простежити міграції народів точніше, аніж це вдалося Туру Хейердалу, котрий здійснив свій подвиг на бамбуковому плоту.

Перед лицем рушійних сил природи не існує шкали, за якою можна визначити *цінність нації*. Як унікальна чистота байкальської води залежить від крихітного рачка епішури, так і доля цілого людства може виявитися залежною від досвіду спільноти, котра поки що лишається за лаштунками історії. Безглуздо нав'язувати народів чужі йому цінності, пропонуючи за зразок якийсь інший народ, бо тільки в рамках природних законів можна вершити історичну долю. Без самоусвідомлення побудувати державу неможливо, відтак постає питання:

Які ми?

Коли б закон розподілу домінуючих генів від центру до периферії виявлявся тільки у зовнішніх прикметах, то говорити не було б про що: кому подобаються “карії очі, чорні брови”, кому “руса коса до пояса” – і тільки. Та вавіловські закони прикладаються й до психологічних характеристик. І тут варто пошукати причину того парадокса, що *обдарований народ у центрі Європи так тяжко достигає до державності*.

На території, яка зберігає за собою центр *антропотворення*, – а Україна, безсумнівно, є ним, про що свідчать археологічні розкопки, не кажучи про виняткову сприятливість природних умов, – має переважати начало, яке

формує корисну для виживання поведінку: загострене розуміння особистого інтересу, пристоєвництво, схиляння перед силою. Однак суспільство, яке складається з людей, керованих самою тільки біологічною доцільністю, неможливе: воно самознищилося б на світанку свого формування. Без альтруїзму не виживають навіть колонії бактерій.

Домінуючому інституту самоствердження протистоїть моральний закон, записаний на скрижалях душ наших, а, можливо, в носії спадковості – ДНК, і він є чи не найвагомим аргументом на користь існування Вищих Сил. Довкілля нічим не підтверджує доцільності таких чеснот, як альтруїзм, самопожертва, схильність до самообмеження та, попри все, частина людей живе так, ніби носить у собі пам'ять про Град Божий – світ досконаліший, аніж наш. Чи достатньо таких на території, де, відповідно до закону розподілу домінуючих і рецесивних генів, мають брати гору тенденції, корисні для окремої особистості, але не для суспільства в цілому?

Видатний наш мислитель Дмитро Донцов генетики не знав, але в книжці “Дух нашої давнини” явно вийшов на вавіловський закон. Він виділяє основні психологічні типи або “раси”, наявні у всіх народів, лиш у різних співвідношеннях: остійці, понтійці, медитеранці (середземноморці), динарці й нордійці. Найпоширеніший серед українців тип – це *остієць*: прив'язаний до матеріальних благ, вульгарний у смаках, з потягом до кон'юнктури. “Остійці – великі заздрісники, на чім іноді збудовують партійні програми... Звертають увагу насамперед на “людину” і “реальні можливості”, аж тоді на засади: звідси їх зарозумілість і поблажливості до “людей української нації”, хоч би й зрадників; звідси улесливості і плазування перед силою. Остійцеві власні інтереси дорожчі від таких абстракцій, як честь і слава, тому він часом виправдовує всіляку нечисть”, – пише Донцов. Другий за поширеністю тип – *динарець*: чудовий воїн, однак вибуховість вдачі й дитинна простодушність роблять його здобиччю прикрих несподіванок. Третій – *медитеранець*: запальний, жадібний до змін, природний змовник і революціонер. І, на жаль, щонайменше на нашій землі представлений *нордійський тип*, його ж прикмети: правдолюбність, сила волі, витривалість, певність себе у поєднанні зі здатністю до критичного самоаналізу, любов до порядку й відраза до базарного крику.

Дуже яскраво ці типи оприявлені у творах Миколи Гоголя: неважко здогадатися, ким є Вакула, котрий, діставшись до цариці, попросив черевички для своєї Оксани; Тарас Бульба, що серед бою не захотів лишити люльку “проклятим ляхам”; зразком нордійця є хіба що пан Данило зі “Страшної помсти”, котрий, прощаючи чаклунові особисті кривди, не простив зради Батьківщині. Пропонуємо читачам поспостерігати за нашими депутатами й визначити, чи багато серед них нордійців?

Ставлячи на передній план категорію честі, нордієць виявляє схильність до державотворення незалежно від того, на якій приступці соціальної драбини він перебуває. Керуючись егоїстичними інтересами, обмежений остієць руйнуватиме державу навіть тоді, коли досягне високого становища. Народ, де переважає ця, за висловом Донцова, раса, легко мириться з моральним відступництвом, а відтак висуває в поводири осіб, котрі в доленосних для цілої нації явищах керуються тими ж імпульсами, що й їхні хитренькі посполиті: вимощуванням власних кубелець навіть на вершині влади. Тут доречно згадати відомий вислів про те, що кожен народ має той уряд, на який заслуговує, відповідно, – й долю.

Історія України – це *ланцюг нордійських подвигів*, результати яких зводили нанівець динарська легковажність, медитеранська недалекоглядність, а найбільше – остійська захланність. Зрозуміло, що природний відбір серед люду вівся не на користь представників державотворчої раси. Як писала Ліна Костенко в поемі “Маруся Чурай”:

*“У всіх отих скорботах і печалях,
У всіх отих одвічних колотнечах –
І чурайські голови на палях...
І вишняківські голови на плечах”.*

То що – над Україною тяжіє генетичний фатум? Якоюсь мірою так. Але водночас існують фактори, які йому протидіють.

Людина живе в полоні ілюзії, що вона – єдина у Всесвіті істота, спроможна вершити власну долю. Та коли б це було так, то дороги до пекла не вимощували б добрі наміри, а ми б не вступали в третє тисячоліття від Різдва Христового з болем у душах і невпевненістю у власному майбутньому. Концентуальне уявлення про те, що “історія як суспільний процес є життєдіяльністю у просторі й часі людей, які переслідують власні інтереси” – цитуємо за фундаментальною працею Василя Кременя, Дмитра Табачника і Василя Ткаченка “Україна: альтернативи поступу. Критика

історичного досвіду”, – впирається у закон великих величин. Його прояви на рівні суспільного життя дослідив львівський математик Василь Скоробагатько, і думки цього оригінального мислителя ще чекають свого поцінування. Звичайно, людина має свободу вибору варіантів своєї поведінки, свободу волі, але має її й атом, ще перебуває в броунівському русі. Теоретично можна допустити, що атоми, з яких складається, приміром, письмовий стіл, зберуться в одному місці – й тоді цей матеріальний предмет, здолавши земне тяжіння, злетить у повітря. Але в нашій реальності це неможливо, бо хаос броунівського руху підпорядкований законам організації світу. Так само і з волею окремої особистості: займаючи хоч би яке високе суспільне становище, – вона неодмінно інтегрується у самоорганізацію відкрито незрівноваженої системи, якою є все, пов’язане з життям, зокрема й народ, нація, держава.

І повстання Спартака, і вибухове розмноження метеликів, і приголомшливий “біг” мишоподібних гризунів – лемінгів – усе це порушення генетичної рівноваги живої системи, яке може вилитися у принципово новий її стан, щоб існувати далі. Іван Нечуй-Левицький, пишучи “Миколу Джерю”, або ж Михайло Коцюбинський – “Дорогою ціною”, досліджуючи порухи людських душ, водночас досліджували одне з визначальних явищ нашої планети – *дрейф генів*. Класичні, можна сказати, хрестоматійні його зразки дає історія України.

Кого чекала дівчина?

Коротко дрейф генів можна визначити, як появу в популяції, часто з якихось причин поставленої на межу виживання, принципово нових властивостей. Ось приклади. У XIV столітті виходять з лісових пуць, перебираючись на виснажену татарськими грабунками українську землю, гнані хрестоносцями литовці. Князь Ольгерд розбиває трьох татарських баскаків і без бою – за сприяння місцевого населення – займає Київ. Нові завойовники приймають місцеву культуру та мову, стаючи українськими князями лише з нової династії. “Ми старовини не рушаємо, а новини не вводимо”, – таке правило сповідували литовці, і пов’язаний з ними період був одним з найсприятливіших в українській історії.

Край цьому поклала Люблінська унія, і після 1569 року на Україну накочує вал польської шляхти, що нав’язує власні поняття про стосунки між панством і поспільством. Не

бажаючи з тим миритися, найвідважніші, найвитриваліші чоловіки пішли в Дике Поле, готові задля свободи терпіти злигодні та постійну небезпеку. Це дало несподіваний у боротьбі за виживання ефект, про який ми знаємо з народних пісень. Кого любила, кого чекала дівчина? Не “сидня” – типового остійця, – а “козаченька”, хоч те й суперечило здоровому глузду, бо ж він міг дати їй степ за “хороми” та кулак під голову замість подушки. Саме від козака було престижно народжувати дітей, хоч у шлюбі з ним жінка мусила брати на свої плечі увесь тягар життєвих проблем. Отак – ціною зречення матеріальних благ народний інстинкт глушив остійське пристосуванство й виводив на поверхню, на жаль, рецесивні на нашій землі гени, означивши за кілька поколінь *нордійський психотип, спроможний творити державу*. Християнська республіка козаків з її поділом на військово-територіально-адміністративні одиниці сформувала державний устрій в Україні, що двома особливостями різнився від інших європейських устроїв. Перша полягає в тому, що християнська Держава творилася “знизу”, волею мас, друга – що вона мала яскраво виражений соціальний характер. І хоч би як нині ставилися до *явища козацтва*, але іншого історичного досвіду в нас немає, відтак не осмислити його, не взяти за озброєння його уроки означає розминутися із собою. В козаччині і механізм виникнення української держави і причини її падіння. І цей факт пов’язаний з відповіддю на запитання:

Для чого ми?

Якщо кожна нація покликана внести свої набутки у забезпечення сталості існування єдиного цілого – людства, то постає запитання: а в чому ж наше покликання? Для чого на Землі існуємо ми, українці?

Аналіз явищ ідеологічного характеру, які народилися на нашій землі, показує, що *національна самосвідомість* українців невіддільна від ідеї соціальної справедливості. Про це свідчить юридичний кодекс князя Володимира Мономаха “Русская правда”, де є слова “не дозволяти сильним нищити людей”, і Конституція Пилипа Орлика – найперша з європейських конституцій, і творча спадщина всіх наших геніїв, і рішення III Великого збору Організації Українських Націоналістів 1948 року.

І державу, яка у XVI столітті сформувалася в Україні “знизу” й навіть усупереч розумінню й підтримці верхів, так званої політичної еліти, зцементувало гасло “ні хлопа, ні пана”. То був перший у світі досвід творення соціальної держави, приреченої, як і все перше, на поразку логікою ситуації, яка панувала тоді в світі. “...Найширші верстви населення, з яких від 60 до 80 відсотків оголосили себе козаками, мали змогу реалізувати на практиці заповітну мрію, діставши “землю й волю”. Як зазначає академік В. Смолій, вже перші місяці повстання засвідчили, що маси українського селянства прагнуть “ніколи не мати панів”, відмовляючись від звиклого послушенства, – воліли бути вільними, не платити ніяких податків”.

Однак осмислене державне будівництво – обов’язок політичної еліти, якого вона не виконала, вважаючи, що її покликання – панувати. Чи можна дорікати народові, що він саме таких висовував у поводитір в епоху, коли майнові привілеї передавалися у спадок? Особливість української спільноти полягала в тому, що *“верхи” незмінно руйнували творене народом*, і так його боялися, що готові були сто разів зректися державності, розплатившись нею за особисті інтереси. “Все або нічого” – така тенденція піднімалася “знизу”; “нічого, аби нам було все”, – відповідали на те “верхи”, – що й завершувалося втратою незалежності.

“Українська свобода впала через те ворогування – що старшина панувати хотіла; з чужого ярма визволяючи, своє накладала, а люди не пускали”, – писав Михайло Грушевський. “І за право мати своїх українських холопів козацькі отамани стали “холопами” московських царів, а продана ними Україна на триста років загубила свою державність”, – відгукувався Володимир Винниченко. “Зоряний час неминуче обертається руїною. Не виробивши власного принципу самоорганізації, ми виявляємося просто нездатні зібрати себе до купи. Україна ніби й становить певну окремішню суть, але, не маючи означеності, виявляється щоразу нічийною територією, зоною маргінесу. Всі намагання налагодити хоч якусь цілісність, заснувати хоч якісь тривкі інституції наштовхуються на відсутність загальних, обов’язкових для всіх, правил єдиної системи вартостей та оцінок. Єдині закони, дія яких за цих умов є непосильною, легко вмішуються в дуже влучно дібане свого часу слово –

мародерство. Відтак... кожний завойовник сприймається справді як визволитель – він звільняє нас від необхідності самим за себе відповідати”, – пише уже наш сучасник Максим Розумний.

Що це? Авжеж, кожний завойовник завжди знаходить “союзника” в менталітеті того, кого завойовує, – і тут закличками відмежуватися від “когось імперського” є не більше як прояв демагогії.

І що ж тепер?

Треба зовсім не знати історії, щоб заявити, як зробив Володимир Яворівський в одній з телевізійних програм “Свобода слова”, що “Майдан” – це перший за 350 років національний продукт”. Навпаки! Це світ, можливо сам того не усвідомивши, не раз брав на озброєння наш національний продукт. І польський історик Папроцький писав, що “багато бездоганних молодих людей з Польщі їдуть до України... повчитися лицарських діл – порядків і чуйностей лицарських”, й італієць Гамберіні, рукопис якого зберігається у Ватикані, датований 1584 роком, назвав козаків оборонцями волі та справедливості, і видатний астроном Леонгард Ейлер зачаровувався Січчю, і Проспер Меріме називав себе козаком, і навіть фаворитка Людовіка XV Жанна Помпадур, котра мала великий вплив на європейську політику, збирала матеріали про Україну, та й сам Людовік XV не проти був – принаймні на словах – використати досвід її демократії. Навіть у складі Московського царства наша нація мала шанс стати домінуючою силою, однак скінчилося тим, що їй довелося підживлювати чужу культуру та розбудовувати Російську імперію. Чому? Питання непросте, але розібратися в ньому потрібно, зокрема і в ролі глибоко закоріненого в нашому менталітеті “Майдану”, якого б кольору він не був.

Як засвідчують історики, з Дмитра Яворницького починаючи й до Григорія Нудьги завершуючи, на Січі формально всі справи вершив *Січовий Майдан*, де козаки вибирали старшину. Страшенно при цьому сварилися й навіть билися навкулачки та дрюччям, бо ж зброю заздалегідь домовлялися до рук не брати: обходилося без жертв. Далі старшина все й вирішувала, а козакам відводилася роль статистів. Але держава потребувала не тільки зовнішньої політики – кордонів, дипломатичних стосунків із сусідніми країнами, а й внутрішньої, – яка б регулювала повсякденне

життя. З першим аспектом було гаразд: низка гетьманських універсалів та старшинських вказівок творила аналог Конституції. Що ж до другого, то все тут вирішувало звичаєве право: в Архіві Запорозького Коша багато різних документів, але ніде немає й згадки про те, на який термін вибирали старшину, як її належало контролювати, чого вимагати й за що позбавляти влади. Все вирішувала “віра” в чесноти достойника, що дуже легко переходила в зневагу й ненависть. Це й сталося в наш час із Віктором Ющенком.

Ототожнення держави з конкретною особою – в менталітеті українця, а це, як-то кажуть, палиця з двома кінцями. Бо держава спартанська, держава демократична ніколи не влаштувала “з хама панів”, відтак у них виникла потреба в структурах, які б забезпечували визискування тих, хто ще вчора пліч-о-пліч боровся за ідеали свободи. Такі на той час були в Росії – і старшина прийняла їх, зрадивши свою державу. Правова нерозробленість стосунків між Україною та Росією вирішила все інше.

І що ж тепер? Розрив між Заходом і Півднем та Сходом України – це розрив між Диким Полем та Гетьманщиною, яка його підживлювала, і Україною, що лишилася під Польщею, це різні менталітети, сформовані не лише різними географічними умовами, а й способами реагування на них людської спільноти. Неграмотно давати цьому явищу якусь якісну оцінку: так є, й не враховувати його далекоїдучість не можна. Адже й протестантські війни в Європі велися насамперед за географічними кордонами, а активні їх учасники до пуття не розуміли, проти якої церковної ідеології вони борються. Цей фактор перебуває над людиною, і здолати його можна тільки з позиції розуміння того, що відбувається.

По-друге, нинішній етап державотворення збігся із зміною соціального ладу, з переходом до капіталізму в дикій його формі, що народною свідомістю сприймається як несправедливість, й інакше бути не може. Якщо українське населення прагнуло будувати державу “без хлопа й пана” тоді, коли Європа жила іншими ідеалами, то що казати тепер, коли соціальна держава стала реальністю, коли у світі відбулася так звана управлінська революція, яка на передній план поставила не власників великого капіталу, а фахівців, спроможних щось реально творити? Коли ми були попереду “потягу” світового соціального прогресу, тепер опинилися позаду.

По-третє, наша “старшина”, як і колись, прагне якомога швидше відірватися від суспільства, як і колись, перекладаючи на нього увесь тягар податків, виправдовуючи це інтересами держави. Поки що саме персоніфікація устрою, надія на “кращого президента” забезпечує стабілізацію, але скільки це триватиме?

От і постали дві верстви одна супроти одної, що зовсім недавно однаковісними вийшли із “сталінської шинелі”. І вже лунає одвічний історичний між ними діалог у дещо осучасненій інтерпретації: “Ти мусиш бути патріотом, відтак терпи все заради української держави”. “Якщо ти хочеш держави, то чому терпіти маю тільки я?”. “Усе або нічого!”. “Нічого, аби нам було все!”.

І добродушний Вакула, доп’явши черевички для своєї Оксани, перетворюється на зловісного Чаклуна, котрому потрібні “зовнішні сили”, щоб на них зіпертися? І не матиме для України значення, де ті сили знаходяться...

Храм збудують інші

Нобелівський лауреат 1974 року в царині економіки, людина енциклопедичного мислення, австрієць Ріхард фон Хайек сформулював одну із закономірностей, яка визначає розвиток історичного процесу. Річ у тім, що жодне суспільне явище – чи це парламентська діяльність, чи вулична торгівля, чи інститут сім’ї – не можна розглядати поза рівнем середньої суспільної свідомості, бо тільки вона наповнює змістом будь-яке ідеологічне настановлення. Тут і треба шукати причину історичних парадоксів.

Середній рівень суспільної свідомості визначає інерція установок учорашнього дня. Це – тінь минулого, і її здолати різкою зміною орієнтирів неможливо. Якщо духовна еліта нації, її інтелігенція з якоїсь причини розвертається на 180 градусів у своїх переконаннях, щирих чи нещирих, то хоч би скільки вона задекларувувала нові ідеали, проклинаючи вчорашній день, її не почують. У кращому разі станеться розрив між претендентами на духовних поводитирів і тими, хто повсякденною працею своєю забезпечує їм привілейоване

становище, у гіршому – спільнота буде розірвана на окремі частини, бо притаманний нашому світові закон інерції спрацює і на крутих історичних віражах.

Перебуваючи у полоні самоомани стосовно власної прогресивності, сама *духовна еліта* лишається плоттю од плоті, кісткою від кісток того часу, в якому сформувалася. Ентузіазм, з яким українське письменство рвонуло в політику – це не що інше, як інерція звички ідеологічно обслуговувати владу в обмін на привілейоване становище.

І немає чогось дивного в тому, що Петро Осадчук, свого часу у віршах, обтерши ноги об “жовто-блакитне ганчір’я”, тепер не соромиться ставити своє прізвище під політичною відозвою до “фенеязичного населення”, називаючи мало не половину України “обкуреною, обдуреною і вічно п’яною”. “Або ми станемо нацією суперфірмачів, майно яких буде розкидано по всьому світу, або згинемо”, – виглосив Дмитро Павличко під час презентації книжки Михайла Слабошпицького “Українець, який відмовився бути бідним”. Чи треба дивуватися, що з таких настановлень і народилася нинішня олігократія – і вона лишиться, незалежно від того, який Президент прийде до влади.

І все-таки, національна ідея – явище органічне для переважної більшості українців, як органічно працювати руками, а дихати легенями, їхня інертність – не те, у чому їх підозрює наша перелицьована еліта, котрій прагнеться за будь-якої ситуації “вести й очолювати”, їм чужі патріотичні гасла, тому що вона сама, того не усвідомлюючи, сповідує вираз котрогось із філософів, що патріотизм – як білизна: її треба тримати в чистоті, але хвалитися тим не гоже. Коли б це було не так, то вже б давно й України не було, але вона є, вона суцзя й виконує своє призначення.

Відхідну треба співати по нашій, духовно перелицьованій еліті: храму вона не збудує, хоч скільки закликай її, бо й не спроможна на таке.

Храм мають будувати інші, й вони прийдуть...

Надійшла до редакції 5.09.2014.